

РОЛЬ ВІРТУАЛЬНИХ ДЕРЖАВ/МІКРОНАЦІЙ У СУЧАСНІЙ ПОЛІТИЦІ

Шапошніков А. О.

*аспірант кафедри політичних наук філософського факультету
Київський національний університет імені Тараса Шевченка*

Стаття присвячена малодослідженому політичною наукою різновиду квазідержав – віртуальним державам, також відомим у західній політології, як мікронації. Розглядається генеза вищеназваних понять і відмінність між ними та іншими термінами – “квазідержава” та “невизнана держава”. Розкриваються причини появи цих утворень, їхні різновиди, функції та описуються особливості їхнього створення, зокрема в Інтернеті.

Статья посвящена малоизученной политической наукой разновидности квазигосударств – виртуальным государствам, также известным в западной политологии, как микронации. Рассматривается происхождение вышеупомянутых понятий, отличие между ними и другими терминами – “квазигосударство” и “непризнанное государство”. Рассматриваются причины возникновения этих образований, их разновидности, функции и описываются наиболее удобные ареалы для их создания, в частности Интернет.

This article is devoted to virtual states and the variety of quasi-states, which are still poorly researched by political science. They are also well-known in the Western political studies as micronations. This paper considers the origins of the aforementioned concepts, differences between them and other terms, such as “quasi-states” and “unrecognized states”. Also this article considers the reasons for emergence of these entities, their variety and functions, describing the most comfortable habitat for their creation including the Internet.

Ключові слова: віртуальна держава, мікронація, квазідержава.

Сучасний світ, за винятком відкритого моря, Антарктиди та космічного простору, повністю поділений між двома сотнями існуючих держав. Водночас свобода самовираження, гарантована у демократичних країнах, та розвиток сучасних технологій, перш за все Інтернету, стимулюють появу проєктів, чиї творці називають їх “республіками”, “князівствами” чи навіть “королівствами”, тобто з претензіями на державний статус і певну роль у громадсько-політичному житті.

Проте незначна кількість прихильників та зазвичай гармонійне існування з нинішніми політичними реаліями якісно відрізняє їх від кількох десятків сепаратистських режимів чи терористичних організацій, які є основними “гарячими точками” на політичній мапі світу. Оскільки у різних мовах та наукових школах ці суб’єкти політики називають по-різному, у цій статті для їх позначення буде використовуватися парний термін – “віртуальна держава/мікронація”.

У минулому створення віртуальної держави – далекої, нібито існуючої, проте насправді вигаданої країни, було популярним мистецьким прийомом. Це стосується не лише художньої літератури, а й суспільно-політичної думки.

Всі класичні утопії – ідеальні держави, описані в творах Платона, Ф. Бекона, Т. Мора, Т. Кампанелли тощо – є, по суті, віртуальними державами, адже існували лише в уяві авторів та читачів. За допомогою своїх книг письменники могли висловлювати власні суспільно-політичні погляди або сатирично описувати реально існуючі держави (як це, наприклад, зробив Дж. Свіфт у “Мандрах Гуллівера”), не побоюючись переслідування з боку влади чи церкви. Нині цей напрям у літературі та кіно посідає чільне місце у розділі наукової та казкової фантастики (фентезі).

Натомість, поруч із вигаданими країнами та світами, на Землі існує чимало аналогічних утворень, що, тим не менш, мають ознаки та функції, притаманні суб’єктам політики (проте не державам). Це приватні політичні проєкти, що створюються з різною метою, проте, принаймні на словах, проголошують себе державами. Насправді вони є квазідержавами, оскільки у них відсутні необхідні ознаки державного організму – території, населення та суверенітету.

Найвідомішими віртуальними державами/мікронаціями Європи є Християнія (Данія), Ужупіс (Литва), Сіленд (море неподалік берегів Великої Британії), Себорга (Італія) тощо. Де-

юре вони являють собою анархо-комуни, творчу спілку, самозахоплення та історико-юридичний парадокс відповідно. Зразком такого утворення в Україні є організація “Титульний Суверенний Народ України”, що функціонує у Чернігівській області.

Поняття віртуальних держав/мікронацій можна зустріти у працях таких науковців, як: К. Келлі [11], В. Кіптенко та М. Ляшенко [2], П. та Є. Полікарпови [6], П. Расмуссен [13], Р. Розенкранц [14,15], В. Тарасов [7], Дж. Фонтейн [9], Н. Хома [8], Е. Штраус [16]. З огляду на недостатню вивченість проблеми політичною наукою, віртуальним державам/мікронаціям присвячено чимало публіцистичних статей в ЗМІ, а також Інтернет-сайтів, проте ці матеріали здебільшого носять інформативний, а не науковий характер.

Таким чином, метою статті є встановлення ролі віртуальних держав/мікронацій у громадсько-політичному житті сучасного світу. Для досягнення мети, встановлено такі завдання статті: з'ясування відмінності між вищезгаданими поняттями; виокремлення ознак функцій, різновидів віртуальних держав/мікронацій; з'ясування причин та основних ареалів їхньої появи.

Дж. Фонтейн, працюючи в царині досліджень інформаційного суспільства, дає таке визначення віртуальної держави: “це форма врядування, в якій інформаційні та комунікаційні потоки рухаються швидше через Мережу, ніж бюрократичними чи іншими формальними каналами... вона складається з віртуальних агенцій, що накривають формальну бюрократичну структуру” [9; р. 98-99].

Визначення Р. Розенкранца: “віртуальна держава є політичною одиницею, що знизилася частку своєї продукції, яка детермінується територією, і є логічним наслідком звільнення від землі. Віртуальні держави і їх партнери вважали б за краще вийти на світовий ринок, ніж отримати територію” [15; р. 4]. Далі дослідник розмірковує, що віртуальна держава є новою формою торгівельної держави, і має своє коріння у так званих віртуальних корпораціях – фірмах, чиє виробництво та органи управління розташовані по всьому світу (на зразок швейцарської фірми “Nestlé”).

Саме такі політичні та економічні організми домінуватимуть у XXI столітті, оскільки нинішні чинники сили та могутності – територія та армія – втратять своє значення; натомість найбільше цінуватимуться капітал, людський ресурс, доступ до інформації та технологій тощо.

Російсько-естонський фахівець з теорії управління В. Тарасов, розмірковуючи про спосіб організації праці у сучасному світі, зазначає, що у найближчому майбутньому будь-яка людина зможе належати до номінальної держави, яка не має своєї території, проте має своє громадянство, своє оподаткування тощо. За словами дослідника, “віртуальна держава – це держава, якої ніде немає, тобто вона існує лише в Інтернеті” [7; с. 408].

П. та Є. Полікарпови, які аналізують тенденції війни у XXI столітті, вважають, що “віртуальна держава – це країна, чия економіка залежить від мобільних факторів виробництва... її власне виробництво винесене за її межі... вони спеціалізуються на дизайні, маркетингу та фінансуванні” [6; с. 98]. Автори зазначають, що ці суб'єкти політики потребують кваліфікованих кадрів з доброю освітою, які володіють технологіями; натомість меж для їхнього економічного піднесення не існує.

Українська дослідниця Н. Хома визначає віртуальну державу як “тип держави, особливістю якої є те, що центр її влади та суспільного життя, а також джерело суверенітету знаходяться у віртуальному просторі” [8; С. 65]. Таким чином, віртуальність держави проявляється не у її уявній, «іграшковій суті», а у переході функцій, повноважень та активностей вже існуючих держав у мережу Інтернет.

Ще одне альтернативне тлумачення поняття “віртуальна держава” – негативістське. Зокрема, у своїх інтерв'ю, даних у період 2010-2013 рр., український науковець-конституціоналіст В. Мусіяка, неодноразово називав Україну віртуальною державою, з огляду на слабкість державних інституцій та невідповідність норм права реальних відносинам та правилам гри у вітчизняній політиці [5].

Таким чином, розглянувши вищенаведені визначення віртуальної держави, запропоновані низкою дослідників з різних наук, можна виокремити деякі спільні риси:

1. Віртуальні держави – явище новітньої історії, XX-XXI століть.
2. У діяльності віртуальних держав надзвичайно важливе значення мають сучасні технології, перш за все, Інтернет.
3. Віртуальні держави не володіють значною територією та/або не надають цьому суттєвого значення.
4. Віртуальні держави є слабкими, «неповноцінними» порівняно зі справжніми державами, принаймні зараз.

Проте при роботі з англійською літературою з досліджуваної теми, набагато частіше можна зустріти поняття “мікронація”. Це можна пояснити тим, що англійський термін “virtual

state” перекладається також як “віртуальний стан” та використовується у квантовій та ядерній фізиці принаймні з 50-х років ХХ століття. Натомість поняття “віртуальна держава” у політичній науці стало застосовуватися дещо пізніше – з 70-х років [2; с. 173].

Датський історик Петер Расмуссен дає таке визначення мікронації: утворення, що створене та підтримується таким чином, ніби воно є нацією та/або державою, і має деякі, більшість або всі атрибути державності [13].

Українські дослідники В. Кіптенко та М. Ляшенко пропонують таке визначення віртуальної держави/мікронації: “загальне найменування будь-яких утворень, які заявляють про свою державність, але не є державами, а лише імітують ті чи інші їхні риси... своєрідні проекти зі створення нових штучних держав, які часто існують лише в уяві їхніх творців, на папері або в Інтернеті” [2; с. 174].

Туристичний посібник, підготовлений фірмою “Lonely Planet”, зазначає, що мікронації “переважно розташовані в Інтернеті та існують лише у лихоманковій уяві молоді... вони створюють уряди, дарують громадянство, укладають та розривають договори... влаштовують бійки та розводять істерику, загалом поведуться як справжня ООН” [12; р. 5].

Розмірковуючи над причиною створення віртуальних держав/мікронацій, американський письменник Ервін Штраус у книзі “Як заснувати власну країну”, зазначає, що “у сучасних перенаселених суспільствах, люди знову мають бажання відірватися від існуючих культур і встановити власні інститути” [16; р. 2]. Таким чином, за Штраусом, віртуальна держава/мікронація (в авторській термінології – “нова країна”) – це приватна ініціатива зі створення соціальних структур з метою самовираження людини/групи людей, оскільки вже існуючі структури її/їх не задовольняють.

У цій роботі поняття “віртуальна держава” та “мікронація” застосовуються у парі, адже перше слово запозичене з російських, а друге – з західних джерел. З огляду на недостатню розробленість теми в Україні, варто визнати доцільним парне застосування цих двох альтернативних термінів, поки не буде обрано один із них, що стане загальноновживаним, або не буде запропоновано унікальний, український.

Варто також зазначити, що поняття “віртуальна держава” при описі утворень на зразок Сіленду чи Християнії вказує на їх сутнісну ознаку – імітацію політичних структур. Натомість слово “мікронація” наголошує на згуртованості невеликої групи людей навколо спільної ідеї, якою, власне, і є створення та функціонування нового політичного проекту.

Авторське визначення віртуальної держави/мікронації таке: це людина (спільнота людей), яка (які) з приватною метою, здебільшого ненасильницьким шляхом, імітують діяльність органів державної влади та здійснення певних функцій, притаманних державам.

Варто розрізняти віртуальні держави/мікронації та так звані “карликові” або “міні-держави” (на зразок Люксембургу чи Андорри), оскільки останні входять до ООН та є повноправними суб’єктами міжнародної політики та права.

Основною відмінністю віртуальних держав/мікронацій від відомих усьому світові Косова (невизнана держава), Сомалі (держава-невдаха), Ісламської держави (терористична організація) є те, що віртуальні держави/мікронації не лише не володіють деякими ознаками держави (контроль над територією, постійне населення, суверенітет, армія, загальновизнане і загальнообов’язкове законодавство тощо), а й імітують наявні (випуск грошей, написання законів, встановлення державної символіки). Здебільшого віртуальні держави/мікронації не мають реальних шансів (або навіть і претензій) на здійснення ефективної політичної влади.

Проте, незважаючи на певну “несправжність” та “іграшковість” віртуальних держав/мікронацій, вони реалізують себе у політиці через низку інших функцій:

1. Представництва та вираження інтересів громадян (аж до висунення кандидатів на виборах).
2. Джерела доходу через своєрідну форму підприємницької діяльності та/або ухиляння від сплати податків (офшор).
3. Засобу каналізації суспільного невдоволення.
4. Освоєння території або простору.
5. Підвищення туристичної привабливості певної території.

Автори Інтернет-сайту <http://www.startamicronation.info/>, присвяченого цим політичним утворенням, налічують 9 різновидів віртуальних держав/мікронацій (відповідно до критерію мети їх створення):

1. Соціальне, економічне чи політичне моделювання.
2. Історичне моделювання.
3. Вправи з проведення дозвілля та самовихваляння.
4. Вправи з фантазування, творчого замислу чи самовираження.
5. Транспортні засоби для просування порядку денного.
6. Структури, створені з метою шахрайства.

7. Історичні аномалії чи держави-претенденти.
8. Спроби історичного ревізйонізму.
9. Нові міжнародні проекти [10].

Таким чином, критерієм для такого поділу є мета створення віртуальної держави/мікронації. Слід зауважити, що вони ніколи не виникають стихійно, а створюються свідомо і конкретними людьми. Водночас питання про те, чи створюється віртуальна держава/мікронація цілеспрямовано (тобто є кінцевою метою проекту), залишається дискусійним.

Також віртуальні держави/мікронації можна типологізувати відповідно до існуючих стандартів об'єднань громадян чи їхнього фактично юридичного статусу:

1. Творчі спілки (приклад – Ужупіс).
2. Анархо-комуни (приклад – Християнія).
3. Масові політичні рухи – наметові містечка протестувальників (приклад – Майдан у Києві).
4. Інтернет-проекти – (приклад – Вестарктика, що оголосила про претензії на частину Антарктиди).
5. Домоволодіння або самозахоплення (приклад – Сіленд).

Здебільшого фундатори віртуальної держави/мікронації обирають виключно ненасильницький шлях своєї діяльності. Це дозволяє реально існуючим державам та їх правоохоронним органам ігнорувати ці утворення, сприймаючи їх як своєрідний клуб за інтересами, що не несе реальної загрози територіальній цілісності та правопорядку.

Ознаки віртуальної держави/мікронації:

1. Акцент на символічних атрибутах державності (державна символіка, квазівалюта, поштові марки, політичні та особисті документи).
2. Здебільшого ненасильницький формат політичної поведінки.
3. Небажання легалізуватися (наприклад, як громадська організація чи політична партія).
4. Незначна кількість населення/прихильників (зазвичай до 1 тисячі осіб).
5. Активна присутність в Інтернеті.

Найбільш популярні ареали створення віртуальних держав/мікронацій – це:

1. Морський простір, перш за все відкрите море. Оскільки на відкрите море не розповсюджується суверенітет будь-якої існуючої держави (відповідно до Конвенції ООН з морського права [3]), це ідеальне місце для створення власного політичного проекту. Саме так у 1977-1978 роках на закинутій морській платформі біля берегів Великої Британії було створено Князівство Сіленд. Формально платформа перебуває у британських територіальних водах, проте через юридичну казуїстику і небажання офіційного Лондона перейматися цим питанням, Сіленд продовжує існувати і претендує на визнання свого державного статусу.

2. Інтернет-простір. З огляду на відносну простоту створення Інтернет-сайту чи спільноти у соціальній мережі, можливості для появи нового політичного проекту з цілком реальними прихильниками абсолютно безмежні. Слід зазначити, що описуючи новоутворення, автори сайту можуть апелювати не тільки до земної географії, а й інших об'єктів Сонячної системи або взагалі вигаданих світів. Існує низка Інтернет-сайтів, присвячених створенню віртуальних держав/мікронацій з докладними інструкціями. Ось лише деякі з них – List of Micronations, MicroWiki (онлайн-енциклопедії), How to Start a Micronation (посібник зі створення власної віртуальної держави/мікронації)

3. Приватні домоволодіння. Історично відома форма існування таких віртуальних держав/мікронацій – уряди у вигнанні (екзилі). Зазвичай вони формуються після завоювання певної держави іншою (наприклад, емігрантські уряди країн Балтії у 40-х-80-х рр. ХХ ст.) або державного перевороту чи революції (приклад – 2 організації іранських політемігрантів, що не сприйняли ісламську революцію 1979 року), і розташовуються в країнах зі сприятливим політичним режимом. Такі уряди зазвичай займають будинок чи декілька кімнат і рідко користуються правом екстериторіальності.

Також, з огляду на повагу до права приватної власності, в більшості країн світу формально не заборонено створення віртуальної держави/мікронації на приватній території, якщо при цьому не відбувається порушення законодавства (наприклад, порушення державної монополії на виготовлення грошей, нелегальна зброя, заборонена символіка тощо). Таким чином, будь-яка людина може оголосити себе правителем чи підданим віртуальної держави/мікронації, не залишаючи власного житла, що з точки зору держави виглядатиме не більше, ніж незареєстрованою громадською організацією або юридично нікчемним фактом.

4. Території на межі двох держав чи адміністративно-територіальних одиниць. Зазвичай створення віртуальної держави/мікронації стає можливим через неделімітований

та/або недемаркований кордон чи прогалини в законодавстві. Прикладом такого різновиду віртуальних держав/мікронацій може бути Ладонія (південне узбережжя Швеції) або Ліберленд (прикордоння Сербії та Хорватії).

5. Відлюдні місця (як на густо-, так і на слабозаселеній території). Мова йде про пустелі, степи, гірські райони, де майже або зовсім не живуть люди, і відсутні видимі ознаки державної влади. Також таким місцем можуть бути закинуті приміщення чи райони у містах. Тут віртуальна держава/мікронація виступає своєрідною формою колонізації чи реколонізації вільного простору відповідно до заявлених нею принципів. Прикладом такої віртуальної держави/мікронації може бути Християнія чи Ужупіс, що були створені у малозаселених кварталах великих міст.

6. Антарктида. Наразі на її території проголошено понад 10 віртуальних держав/мікронацій, створених приватними особами, і об'єднані в Антарктичний союз мікронацій. Реальної присутності на континенті ці утворення не мають (лише в Інтернеті), з огляду на необхідність серйозних капіталовкладень і протидію держав з присутністю та претензіями на Антарктиду [4]. Слід зазначити, що Договір про Антарктику прямо забороняє висувати нові територіальні претензії на континент чи його частину [1]. Втім, через дозвіл на створення наукових станцій, зростання населення планети, наявність корисних копалин, у майбутньому континент цілком може стати полем територіальних суперечок.

Таким чином, з впевненістю можна сказати, що у світі існує декілька сотень віртуальних/держав/мікронацій. Здебільшого вони існують лише в Інтернеті, проте деякі мають власну територію, населення та символіку, і існують таким чином десятиліттями. Ці утворення виконують функції, притаманні структурам громадянського суспільства (представництво та вираження інтересів, висунення кандидатів до органів місцевого самоврядування, спроба реалізації власного суспільно-політичного ідеалу) або ж виступають бізнес- чи творчими проектами.

Слід зауважити, що створення будь-якої нової держави чи квазідержави переживає свій "віртуальний етап". Батьки-засновники нового державного організму пишуть програмні твори, що потім лягають в основу декларацій незалежності чи конституцій, розробляють державну символіку та принципи суспільного життя.

"Розвіртуалізація" нової державницької ідеї зазвичай залежить від трьох чинників – кількості прихильників, їх готовності взятися за зброю, щоб здобути реальну, а не бутафорську незалежність, а також закордонної підтримки. Поєднання цих трьох чинників миттєво перетворює будь-яку віртуальну державу/мікронацію на справжній сепаратистський чи революційний проект.

Література:

1. Договір про Антарктику. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_224
2. Кіптенко В., Ляшенко М. Генетична типологія мікронацій (віртуальних держав) / В. Кіптенко, М. Ляшенко // Географія та туризм. – 2014. – Вип. 27. – С. 173-184.
3. Конвенция Организации Объединенных Наций по морскому праву. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_r.pdf
4. Мамчиц Р. Родезийская война в Антарктиде / Р. Мамчиц. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.chaskor.ru/article/rodezijskaya_vojna_v_antarktide_19367
5. Мусіяка В. День Конституції після 2010 року – це поминальний день. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://news.liga.net/ua/interview/politics/871009-mus_yaka_den_konstituts_p_slya_2010_roku_tse_pominalniy_den.htm
6. Поликарпов В., Поликарпова Е. Война будущего. От ракеты «Сармат» до виртуального противостояния / В. Поликарпов, Е. Поликарпова. – М. : Эксмо, 2015. – 368 с.
7. Тарасов В. Управленческая элита: как мы ее отбираем и готовим / В. Тарасов. – М. : Добрая книга, 2006. – 496 с.
8. Хома Н. Віртуалізація держави: зміна функцій в добу цифро модернізму / Н. Хома // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Випуск 16. – 2015. – С. 64-69.
9. Fountain J. Building the Virtual State: Information Technology and Institutional Change / J. Fountain. – Washington, DC : Brookings Institution Press, 2001. – 256 p.
10. How to Start a Micronation. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.startamicronation.info/start/in-the-beginning/>

11. Kelly K. Out of Control. The New Biology of Machines, Social Systems and the Economic World / K. Kelly. – N.Y.C. : Basic Book , 1994. – 529 p.
12. Ryan J., Dunford G., Sellars S. Micronations: The Lonely Planet Guide to Home-Made Nations / J. Ryan, G. Dunford, S. Sellars. – Hong Kong : Lonely Planet, 2006. – 156 p.
13. Rasmussen P. What is micronationalism? An Introduction. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.scholiast.org/nations/whatismicronationalism.html>
14. Rosecrance R. The Rise of the Virtual State: Territory Becomes Passé / R. Rosecrance // Foreign Affairs. – 1996. – Volume 5, Number 4 July-August. – P. 45-61.
15. Rosecrance R. The Rise of the Virtual State: Wealth and Power in the Coming Century / R. Rosecrance. – N.Y.C : Basic Books, 2000. – 288 p.
16. Strauss E. How to Start Your Own Country? / E. Strauss. – Boulder, CO : Paladin Press, 1999. – 176 p.